Eduskunnan sivistysvaliokunnalle 12.2.2025

Asia: Hallituksen esitys eduskunnalle Suomen Akatemiasta annetun lain muuttamisesta

Viite: HE 209/2024 vp

Suomen yliopistojen rehtorineuvosto UNIFI:n lausunto hallituksen esityksestä eduskunnalle Suomen Akatemiasta annetun lain muuttamisesta

Suomen yliopistojen rehtorineuvosto UNIFI ry kiittää mahdollisuudesta lausua hallituksen esityksestä eduskunnalle laiksi Suomen Akatemiasta annetun lain muuttamisesta. Unifi pitää hyvänä esityksen tavoitetta selkeyttää Suomen Akatemian hallinnollisia rakenteita, vahvistaa Akatemian hallituksen strategista työskentelyä sekä tukea Akatemian toimintaa niin, että se vastaa paremmin tutkimuksen tekemisen viimeaikaisiin muutoksiin ja pystyy reagoimaan joustavammin tutkimusrahoituskentän tarpeisiin ja muutoksiin. Unifi kiinnittää kuitenkin huomiota erityisesti tutkimuksen turvallisuutta koskevan esityksen muotoiluun. Alakohdat, joista Unifi ei lausu, on jätetty pois ilman eri mainintaa.

Tutkimusinfrastruktuurikomitean muutos toimikunnaksi

Esityksessä ehdotetaan selkeytettäväksi Akatemian hallinnon rakenteita muuttamalla nykyinen tutkimusinfrastruktuurikomitea tutkimusinfrastruktuuritoimikunnaksi, jonka tehtävät ja nimittämiskäytännöt vastaisivat Akatemian muiden toimikuntien tehtäviä ja nimittämiskäytäntöjä. Unifi pitää ehdotusta hyvänä, sillä yhtenäinen nimittämiskäytäntö ja tehtävät selkiyttäisivät prosesseja ja vahvistaisivat tiedeyhteisön roolia päätöksenteossa.

Painotamme kuitenkin infrastruktuuripäätösten strategista ja pitkäjänteistä luonnetta, joka poikkeaa Suomen Akatemian muista rahoitusmuodoista. Päätöksillä on pitkän jänteen vaikutus tutkimuksen painoaloille kansallisesti. Lisäksi infrastruktuuripäätöksiin liittyvät yliopistotason resurssipanostukset ovat merkittäviä. On olennaista, että tutkimusinfrastruktuureilla säilyy oma toimikuntansa, joka katsoo tutkimusinfrastruktuureja kokonaisuutena kansallisesti ja eurooppalaiseen tutkimusinfrastruktuuriyhteistyöhön suhteutettuna, ei vain alakohtaisesti, ja että edellä mainitut toimikunnan erityispiirteet huomioidaan toimikunnan jäsenten valintaperusteissa ja -prosesseissa.

Akatemiaprofessorien ja -tutkijoiden palkkausta koskevien säännösten kumoaminen

Esityksessä ehdotetaan, että vuonna 2010 voimaan tulleeseen yliopistouudistukseen kytkeytyneet ja Suomen Akatemian tutkimusvirkajärjestelmän jatkuvuutta turvanneet säännökset akatemiaprofessorien ja akatemiatutkijoiden palkkauksesta kumottaisiin. Unifi pitää perusteltuna säännöksien perumista, sillä jo tällä hetkellä rahoituspäätökset ja niiden ohjeet toimivat ohjaavana instrumenttina akatemiaprofessoreita ja -tutkijoita koskevan palkkauksen ja muiden määräyksen osalta yliopistojen työehtosopimuksessa. Pidämme kuitenkin tärkeänä, että tutkijalähtöinen rahoitus huippututkijoille turvataan jatkossakin.

Säännös Suomen kansallisen turvallisuuden ja kansainvälisten velvoitteiden sekä ulko- ja turvallisuuspoliittisten linjausten huomioimisesta

Unifin esitykset muutoksiksi:

1) Muutetaan 2§:n muotoilua: Edellä 1 momentin 1 kohdassa tarkoitettuja tehtävä hoitaessaan Suomen Akatemian tulee edellyttää, että tutkimuksen turvallisuus ja siihen kohdistuvat riskit tutkimushankkeissa, tutkimusyhteistyössä ja tutkimustulosten hyödyntämisessä otetaan asianmukaisesti huomioon.

2) Unifi ehdottaa, että kohdassa 7 ”Säännöskohtaiset perustelut” poistetaan ehdotus muotoilla säännös vastaavaan tapaan kuin maa-asemista ja eräistä tutkista annetussa laissa (96/2023) on säädetty maa-asema- ja tutkatoiminnan luvanvaraisuudesta. Kyseessä olevan lain mukaan luvan myöntämisen edellytyksenä on muun muassa, että maa-asema- ja tutkatoiminta ei ole ristiriidassa Suomen kansallisen turvallisuuden, Suomen kansainvälisten velvoitteiden tai Suomen ulko- ja turvallisuuspolitiikan kanssa. Tutkimustoiminnan ja maa-asema ja tutkatoiminnan rinnastaminen ei ole mielekästä tutkimuksen ollessa niin avointa, kun mahdollista, ja tutkatoiminnan niin säänneltyä, kun mahdollista.

3) Kirjoitetaan muutoksen perustelut valiokunnan mietintöön siten, että tutkimuksen turvallisuus määritellään Euroopan unionin neuvoston tutkimuksen turvallisuuden parantamisesta annetun suosituksen (C/2024/3510) määritelmän mukaisesti. Perustelutekstissä tulisi lisäksi lukea selkeästi, että lain tarkoituksena ei ole rajoittaa rahoitettavia hankkeita tutkimusaiheiden tai kysymyksenasetteluiden perusteella. Nyt HE:n perustelut ovat epäselvät siinä, koskeeko vapaus valita tutkimusaiheet ja kysymyksenasettelut myös sellaisia hankkeita, joita Akatemia rahoittaa. Ilman selvennystä perusteluihin jää ilmeinen väärintulkinnan mahdollisuus.

Perustelut:

Lakiin ehdotetaan lisättäväksi säännös, jonka mukaan tutkimuksen ja tutkimusedellytysten rahoittamista sekä kansainvälistä yhteistyötä koskevien Akatemian tehtävien hoitaminen ei saa olla ristiriidassa Suomen kansallisen turvallisuuden, Suomen kansainvälisten velvoitteiden tai Suomen ulko- ja turvallisuuspolitiikan kanssa. Unifi tunnistaa vaatimukset, joita muuttunut kansainvälinen turvallisuustilanne kohdistaa myös tutkimukseen ja pitää perusteltuna velvoittaa Suomen Akatemia lain nojalla huolehtimaan siitä, että sen rahoittamissa tutkimushankkeissa otetaan asianmukaisesti huomioon kansallinen turvallisuus.

Esityksellä pyritään tutkimuksen turvallisuuden parantamiseen. Hallituksen esityksen muotoilussa pykälä ei kuitenkaan viittaa tutkimuksen turvallisuuteen ja jää epäselväksi, mitä Suomen Akatemia tarkalleen ottaen olisi lain tullessa voimaan velvollinen tekemään. Sekä kansallinen turvallisuus että ulko- ja turvallisuuspolitiikka ovat yleisluonteisia käsitteitä, eikä niitä Unifin näkemyksen mukaan ei ole syytä käyttää lain muotoilussa. Perustuslain mukaan tieteen ja tutkimuksen vapaus on turvattu, ja säännöksen taustalla olevassa hallituksen esityksessä on myös todettu, että tieteen harjoittajalla oikeus valita tutkimusaiheensa ja -menetelmänsä. Ehdotettu muotoilu on altis väärinkäytöksille ja

riskeeraa esimerkiksi ulko- ja turvallisuuspolitiikkaan kohdentuvan vapaan tutkimuksen, sillä kriittiset näkökulmat voitaisiin tulkita kansallisen turvallisuuden vaarantamiseksi.

Tutkimuksen turvallisuus on mahdollista määritellä tarkkarajaisesti, ja näin on tehty Euroopan Unionin suosituksessa (Euroopan unionin neuvoston suositus tutkimuksen turvallisuuden parantamisesta (C/2024/3510), 23.5.2024). Siinä tutkimuksen turvallisuudella tarkoitetaan:

a) **kriittisen tietämyksen ja teknologian ei-toivottu siirto**, joka voi vaikuttaa unionin ja sen jäsenvaltioiden turvallisuuteen, esimerkiksi jos niitä käytetään sotilaallisissa tai tiedustelutarkoituksissa kolmansissa maissa;
b) sellainen haitallinen vaikuttaminen tutkimukseen, jossa kolmannet maat tai kolmansiin maihin sijoittautuneet toimijat voivat käyttää tutkimusta muun muassa **disinformaation levittämisen välineenä tai itsesensuurin aikaansaamiseksi opiskelijoiden ja tutkijoiden keskuudessa**, mikä haittaa akateemista vapautta ja tutkimuksen integriteettiä unionissa;
c) **eettisten normien tai integriteetin loukkaukset**, joissa tietämystä ja teknologiaa käytetään perussopimuksissa määriteltyjen unionin arvojen ja perusoikeuksien tukahduttamiseen tai heikentämiseen tai niiden loukkaamiseen.

Neuvoston suosituksen mukaan tutkimuksen turvallisuudesta huolehtimisella halutaan estää yllä kuvattu **tutkimuksen väärinkäyttö**. Kyse on siis tutkimuksen vastuullisuudesta.

Suomen Akatemian rahoitusehdoissa huomioidaan jo nyt valtionavustuslain säädösten ohella vientivalvontaan ja kansainvälisiin pakotteisiin liittyvä sääntely. Rahoituksen saajana on aina suomalainen organisaatio. Jos rahoituksen saaja ei noudata pakoteasetusta tai kaksikäyttötuotteita koskevia vientivalvontasäännöksiä, on Akatemialla oikeus keskeyttää maksatus ja periä takaisin jo myönnetyt varat (HE 209/2024 vp, s. 20). Rahoitusehdoista huolimatta opetus- ja kulttuuriministeriö on arvioinut, että Akatemia tarvitsee lainsäädännöllistä selkänojaa, jonka turvin se voi olla myöntämättä rahoitusta akateemisesti erinomaisiksi arvioiduille hankkeille.

Näkemyksemme mukaan lakiesitys toteuttaisi tutkimuksen turvallisuutta paremmin, jos se viittaisi yksiselitteisesti tutkimuksen turvallisuuteen. Euroopan unionin neuvoston suositus ei viittaa epämääräisesti ulko- ja turvallisuuspolitiikkaan, ja turvallisuuskin on määritelty tutkimuksen turvallisuuden kautta.

Unifi alleviivaa, että säännöksen ei tule vaikuttaa rahoituspäätösten pääasialliseen perustaan: hakemuksen tieteellinen laatu, joka on varmistettu riippumattomalla kansainvälisellä arvioinnilla, tulee säilyttää perusteena. Unifi pitää hyvänä, että esityksestä on poistettu arvioinnin perustan kannalta ongelmallinen maininta siitä, että muutoksen myötä Akatemia voisi ohjeistaa kansainvälisiä arvioitsijoita huomioimaan Suomen kansalliseen turvallisuuteen liittyvät näkökohdat tieteellisen laadun arvioinnin ohella.

Unifi myös korostaa, että riskien arvioinnin toteuttamisen yksityiskohtia ja ratkaisumalleja on tärkeä kehittää yhdessä korkeakoulujen ja muiden tutkimusta tekevien organisaatioiden kanssa. Viime kädessä käyttöön otettavien toimintatapojen tulee olla tutkimusorganisaation päätettävissä kunkin parhaaksi katsomalla tavalla. Tutkimuksen turvallisuuden kenttä muuttuu tällä hetkellä nopeasti, ja näin ollen myös riskinarvion tapojen tulee olla joustavia ja kehittyviä, ei tiukasti laissa määriteltyjä. **Unifi suosittaa, että Euroopan Unionin suositusta tutkimuksen turvallisuuden**

parantamisesta (C/2024/3510) käytetään pohjana, paitsi turvallisuuden tutkimuksen turvallisuuden määritelmälle, myös kansallisille toimille ja työnjaolle.

Suomen yliopistojen rehtorineuvosto Unifi ry, Finlands universitetsrektorers råd Unifi rf

Ilkka Niemelä
puheenjohtaja

Heikki Holopainen
toiminnanjohtaja